

Федотова Ганна Валеріївна,доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0002-7798-3143

Лісниченко Лілія Василівна,

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0003-2211-3105

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ГРАБЕЖАМ ТА РОЗБІЙНИМ НАПАДАМ НА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ РІВНІ¹

У статті розглядається система загальносоціальних заходів запобігання грабеджам та розбійним нападам. Аналізуються сучасні соціально-економічні, нормативно-правові та культурно-виховні заходи, які здійснюються в Україні. Зокрема, розкривається зміст заходів соціального спрямування на підтримання незахищених верств населення та поліпшення їх фінансового становища. Визначаються шляхи подолання економічних кризових явищ як умови формування злочинного середовища. Розглядається проблема державної компенсації жертвам кримінальних злочинів як один із загальних заходів запобігання грабеджам та розбійним нападам. Акцентується увага на поліпшенні правової культури та правового виховання серед населення України, а також подолання явища правового нігілізму в суспільстві.

Ключові слова: грабіж, розбійний напад, запобігання, протидія, профілактика, заходи запобігання, загальносоціальні заходи, державні програми, соціально-економічні заходи, правова культура, правовий нігілізм.

Слід звернути увагу, що підхід до запобігання злочинам, зокрема грабеджам і розбійним нападам, має окреслюватися з урахуванням кризових процесів, які відбуваються в соціально-економічній та політичній сферах в Україні, що призводять до ускладнення криміногенної ситуації; збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення.

Водночас спеціальне призначення заходів загальносоціального запобігання – не запобігання злочинам, а створення необхідних передумов, що унеможливають вчинення грабеджів і розбоїв, наприклад, за допомогою усунення з життя кризових явищ і диспропорцій, що живлять злочинність.

Так, з обранням Україною європейського напрямку розвитку однією з найважливіших засад у країні постає досягнення стабільності економіки та подолання

¹ Закінчення. Початок у попередньому номері.

поширення бідності шляхом задоволення найнеобхідніших життєвих потреб значної частини населення. На жаль, до сьогодні рівень доходів у суспільстві залишається надто низьким, щоб досягти європейських життєвих стандартів для більшості громадян України. Тому, говорячи про бідність, ми маємо на увазі малозабезпечених громадян, групи населення з низькими грошовими доходами, найменш соціально захищені верстви населення, які вилучені з економічних, політичних та культурних форм діяльності, що зазвичай належать до суб'єктів корисливо-насильницьких злочинів, таких як грабіж та розбій.

Безумовно, бідність як соціально-економічне явище тісно пов'язана як з рівнем соціально-економічного розвитку країни, так і з нерівністю в доступі до матеріальних і нематеріальних благ, що певною мірою є чинником вчинення корисливо-насильницьких злочинів.

Сьогодні можна говорити, що вирішенню проблеми бідності заважає не тільки економічна криза, яка зменшує економічні можливості держави, але й поява в Україні у 2014 році військової агресії з боку Російської Федерації в зоні проведення Операції об'єднаних сил (ООС) в Донецькій та Луганській областях, анексія території Автономної республіки Крим. Проведення військових дій України в зоні ООС вимагає від держави значних ресурсів, які б могли бути витрачені на подолання бідності [1].

Крім того, дії в зоні ООС породили в нашій країні “нову бідність”, яка раніше не існувала, – це люди-переселенці, які раптово опинились без житла, грошей та швидко поповнили ряди бідного населення. Подолання “нової бідності” потребує негайних дій держави та суспільства.

Економічна криза та військові дії на Сході нашої країни значно ускладнюють проблему бідності. Оптимальним варіантом вирішення цієї проблеми є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення. Чіткі кроки такої діяльності викладено та затверджено у Плані заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності [2]. У цій стратегії визначено конкретні дії щодо підвищення дієвості політики зайнятості, грошових доходів населення, забезпечення доступу населення до соціальних послуг, мінімізації ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення. Реалізація цих заходів сприятиме забезпеченню поетапного зниження масштабу бідності, запровадженню нових механізмів її запобігання, подолання соціального відчуження, поліпшенню рівня життя та підвищенню рівня доступу населення до соціальних послуг, водночас вплине на осіб, схильних до вчинення грабежів та розбійних нападів.

Відтак, ураховуючи, що соціальну базу скоєння грабежів і розбійних нападів створюють безпритульність, безробіття, різке розшарування за життєвим рівнем та інші недоліки, основою загальносоціального запобігання цим видам злочинів має бути “оздоровлення” соціально-економічного стану економіки України.

Ми вважаємо, що лише цілеспрямована політика, яка ґрунтується на економічних та фінансових можливостях держави та максимальній ефективності

їх використання, допоможе вирішенню проблеми запобігання злочинності, зокрема вчиненню грабежів та розбоїв.

Як підкреслював Г. Беккер, більш ґрунтовним способом стримування злочинності, ніж асигнування на поліцію і в'язниці, є збільшення витрат на поліпшення можливостей легальної зайнятості для підлітків, бідних та інших соціальних груп, найбільш схильних до вчинення злочинів. Це передбачає, зокрема, підвищення якості шкільного навчання, зменшення безробіття, політику зміцнення сім'ї. Таким чином, на думку Г. Беккера, злочинність значною мірою залежить від суспільної політики – політики не тільки в правоохоронній сфері, але і в галузі освіти і в багатьох інших сферах життя суспільства. Удосконалення цієї політики може істотно вплинути на злочинність [3, с. 28].

Саме тому до загальних запобіжних заходів у соціальній сфері варто віднести: соціальний захист населення, для чого необхідна цілеспрямована державна політика забезпечення трудової зайнятості населення, залучення в економічний оборот, збільшення доходів різних верств населення; стабілізацію фінансового становища країни; створення здорового конкурентного середовища, деолігархізацію та демонополізацію економіки.

Так, втілення зазначеної політики спостерігається в державних програмах, що розроблюються й реалізуються на благо вирішення соціальних протиріч, зокрема київській міській цільовій програмі “Соціальне партнерство” на 2019–2021 роки [4], затвердженій задля запровадження ефективного механізму налагодження комунікацій та створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства шляхом поширення і розвитку соціального партнерства між виконавчими органами міської влади та громадою через громадські організації, діяльність яких має соціальну спрямованість.

Для здійснення координації дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських, релігійних і благодійних організацій у вирішенні питань соціального захисту в регіонах продовжують діяти координаційні ради з вирішення проблем, пов'язаних із наданням всебічної допомоги бездомним особам та звільненням з місць позбавлення волі, спостережні комісії, проводяться наради, семінари тощо з питань надання допомоги бездомним особам, зокрема взаємодії суб'єктів, причетних до вирішення проблемних питань цих осіб. Так, реалізовано програму розвитку Організацій Об'єднаних Націй “Підтримка реформи соціального сектору в Україні”, яка сприяє інтеграції соціальних послуг та послуг сприяння зайнятості для залучення на ринок праці вразливих груп населення (нездатних конкурувати на ринку праці).

Крім того, на нашу думку, серед заходів загальносоціальної профілактики заслуговує на увагу ефективність об'єднання правових і соціально-економічних заходів. До таких дій слід віднести розроблений спільно Міністерством юстиції України та Консультативною місією ЄС правовий акт (далі – законопроект), який визначає порядок створення фонду компенсації жертвам насильницьких злочинів. Законопроект розроблений у межах виконання Національної стратегії у сфері прав людини до 2020 року і розрахований на врегулювання питання щодо

компенсації збитків потерпілим від таких злочинів, як грабіж, розбій, хуліганство, дрібні чи тяжкі побої. Потерпілі часто стикаються із ситуацією, коли кривдник не має коштів або не доведена його вина, або з інших причин він не компенсує збитки (витрати на лікування, відновлення психоемоційного та психологічного стану тощо), завдані такими злочинами.

Проблему державної компенсації жертвам кримінальних злочинів на міжнародному рівні вперше порушили в середині 1970-х років. Тоді багато держав – членів Ради Європи мали правила, які відрізнялися за принципами надання такої компенсації. Головна мета полягала в тому, щоб прийняти єдині мінімальні норми для всіх держав-членів, які б вирішували питання компенсації постраждалим від злочинів, а саме джерела, підстави, процедуру та розміри. Тому в 1977 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюції (77) 27 щодо відшкодування шкоди постраждалим від злочинів. 24 листопада 1983 року прийнята Концепція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, а 28 червня 1985 року – Рекомендація № R (85)11 про становище постраждалого в межах кримінального права і кримінального процесу. Директива Ради ЄС щодо відшкодування постраждалим від злочинів вийшла 29 квітня 2004 року, а 25 жовтня 2012 року – Директива Європейського парламенту і Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту постраждалих від злочинів. На підставі цих документів у кожній країні ЄС діють закони, які дають змогу компенсувати шкоду жертвам злочину. Відповідно, зараз розроблений законопроект, який повністю погоджений Консультативною місією ЄС і перебуває на розгляді в Міністерстві закордонних справ [5]. Ми підтримуємо створення фонду компенсації жертвам від таких злочинів, як грабіж, розбій, а також хуліганство, оскільки ці дії спрямовано на запровадження реалізації принципу соціальної солідарності, відповідно до якого один член суспільства має нести відповідальність за іншого.

Ефективному запобіганню грабежам і розбоям сприяє також інформаційне забезпечення реалізації визначених завдань, передусім щодо опосередкованого та безпосереднього предмета діяльності, причин і умов, інших детермінантів, динаміки їхньої зміни, спрямування і змісту запобіжних заходів і засобів, оцінки їхньої результативності, відповідних знань та умінь (навичок) суб'єктів діяльності. Зазначені запобіжні заходи повинні мати не статичний, а динамічний характер, тобто має постійно проводитися моніторинг стану злочинів (грабежів і розбоїв), оцінюватися його рівень і при зростанні рівня корисливо-насильницьких злочинів мають виявлятися причини, вноситися відповідні корективи до завдань державних програм боротьби зі злочинністю та засобів їх виконання.

Що стосується інформаційного забезпечення запобіжних заходів економіко-юридичного характеру, які, на нашу думку, мають пріоритетний характер, оцінку криміногенної ролі правового регулювання, як слушно зазначає Д.М. Миронюк, доцільно здійснювати за такими групами критеріїв: а) критерії кримінологічної неефективності норм права; б) критерії кримінологічної неефективності правових відносин; в) критерії кримінологічної неефективності право реалізації; г) критерії кримінологічної неефективності правозастосування [6, с. 8].

Результати кримінологічного моніторингу ефективності правового регулювання у правотворчості могли б реалізовуватися в таких напрямках: а) обґрунтування кримінологічної доцільності внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів у сфері протидії злочинності; б) інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів; в) інформаційно-аналітичне забезпечення самостійного кримінологічного експерименту.

Щодо реалізації результатів кримінологічного моніторингу в правозастосовній кримінально-превентивній діяльності, то основними напрямками мають бути: а) інформаційне забезпечення кримінологічного прогнозування; б) оптимізація управління запобіжною діяльністю, а саме удосконалення її стратегії і тактики, форм та методів з урахуванням юридичних чинників соціально-правового механізму протидії злочинності.

Відтак, зазначені заходи інформаційного характеру мають сприяти забезпеченню реалізації інших запобіжних заходів, зокрема й спеціально-кримінологічного характеру, через оцінку прямого чи опосередкованого впливу юридичних факторів на кримінологічну ситуацію, моніторингу ефективності роботи спеціалізованих суб'єктів, а також визначення умов для функціонування неспеціалізованих суб'єктів запобігання корисливо-наси́льницькій злочинності взагалі та грабежам і розбоям зокрема.

До системи загально-соціальних заходів запобігання грабежам і розбоям слід також віднести і запобіжні заходи морально-виховного характеру, які спрямовані на вдосконалення правової культури суспільства в цілому та окремих громадян за допомогою освіти, правової пропаганди й виховання, підвищення морально-культурного рівня, оскільки вони детермінують правомірну поведінку людей у різних суспільних сферах.

Зі свідомості людей необхідно поступово та системно витіснити наявний на сьогодні в більшості населення культ збагачення будь-якими, зокрема й незаконними способами.

Окремий комплекс заходів, орієнтований на моральну сферу, доцільно присвятити витісненню зі свідомості людей правового нігілізму. Це заходи щодо посилення державної влади, відродження престижу закону як однієї з вищих соціальних цінностей. Слід вжити заходів щодо посилення пропаганди переваги дотримання законодавства, для чого мають бути задіяні засоби масової інформації.

До завдань правового виховання та пропаганди слід віднести: ознайомлення з нормами, що встановлюють відповідальність за правопорушення; роз'яснення порядку реалізації юридичної відповідальності; забезпечення внутрішньої та зовнішньої згоди людей із правовими засобами примусу; переконання в необхідності запобігання правопорушенням; підвищення соціальної активності громадян та їхньої нетерпимості до цих правопорушень.

Окремо приділяти увагу підвищенню правової культури студентів та учнів загальноосвітніх шкіл, коледжів, ліцеїв, технікумів тощо, оскільки значна кількість корисливо наси́льницьких злочинів вчиняється неповнолітніми. Протягом

2019 року неповнолітніми або ж за їхньою участю було вчинено 485 злочинів, що підпадають під визначення “грабіж” та “розбій”. Усього у 2019 році було обліковано 392 грабежі, скоєних неповнолітніми або ж за їхньої участі, а також 93 розбійні напади. Слід зауважити, що порівняно з 2018 роком кількість цих злочинів, вчинених неповнолітніми, зменшилась. Так, у 2018 році обліковано 389 грабежів та 118 розбійних нападів [7]. Причиною такої позитивної динаміки, на нашу думку, є ефективна державна політика щодо цієї категорії осіб, яка підтверджується важливими заходами.

Таким чином, багатоаспектний, комплексний характер запобігання злочинності найбільш яскраво проявляється саме на загальносоціальному рівні. З розглянутих прикладів деяких державних програм ми бачимо, що сильною стороною загальносоціального запобігання є взаємозв'язок різних за змістом заходів (економічних, соціальних, культурно-виховних, правових та ін.), а також здатність доповнення (підтримки, збагачення) – не просто підсумовувати заходи антикриміногенного впливу, а надавати йому нового, значно вищого значення в сенсі результативності якостей.

Отже, заходи загальносоціального запобігання вчиненню грабежів та розбійних нападів – це соціальна та економічна політика держави, спрямована на подолання криміногенно-небезпечних протиріч, що загрожують життю та здоров'ю людини, перешкоджають володінню, користуванню і розпорядженню майном, яка відображена в довготривалих державних концепціях (програмах), спрямованих на перспективний соціально-економічний розвиток суспільства з урахуванням вирішення криміногенно небезпечних факторів та поступового їх витиснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році”. Київ: НІСД, 2018. 688 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (дата звернення: 30.08.2019).
2. Про затвердження плану заходів на 2019 рік з реалізації Стратегії подолання бідності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 86-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2019-rik-z-realizaciyi-strategiyi-podolannya-bidnosti> (дата звернення: 18.08.2019).
3. Беккер Г. Преступление и наказание: экономический поход. Истоки. Москва. 2000. Вып. 4. С. 28–32.
4. Про затвердження міської цільової програми “Соціальне партнерство” на 2019–2021 роки: Рішення Київської міської ради від 28 лютого 2019 р. № 165/6821. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/DB1AF70CD24CF5FBC22583CC006E03F2?OpenDocument (дата звернення: 20.08.2019).
5. В Україні створюють фонд, який виплачуватиме компенсації постраждалим від насильства – Мін'юст. ZMINA Центр прав людини: веб-сайт. URL: https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_stvorjujutsja_fond_de_postrazhdali_vid_nasilstva_otrimuvatimut_kompensaciju_vid_derzhavi_minjiust (дата звернення: 20.08.2019).
6. Миронюк Д.М. Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання у сфері протидії злочинності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 16 с.
7. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2018-2019 роки (Форма № 2, затверджена наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100). URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 04.05.2020).

REFERENCES

1. Analitichna dopovid do Shhorichnogo Poslannya Prezidenta Ukrayini do Verkhovnoyi Radi Ukrayini "Pro vnutrishnye ta zovnishnye stanovishhe Ukrayini v 2018 roczy". Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018". Kyiv: NISS, 2018. 688 p. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (Date of Application: 30.08.2019) [in Ukrainian].
2. On approval of the action plan for 2019 for the implementation of the Poverty Reduction Strategy: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 20, 2019 № 86-r. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (Date of Application: 18.08.2019).
3. Bekker, G. (2000) Prestuplenie i nakazanie: ekonomicheskij pokhod. Istoki. M Crime and Punishment: An Economic Campaign. Origins. Moscow. Issue 4, 28–32 [in Russian].
4. About the Consolidated Social Partnership Programs for 2019–2021: Order of the Kyiv City of 28 February 2019. No 165/6821. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/1_docki2.nsf/alldocWWW/DB1AF70CD24CF5FBC22583CC006E03F2?OpenDocument (Date of Application: 20.08.2019) [in Ukrainian].
5. V Ukrayini stvoryuyut fond, yakij viplachuvatime kompensaciyi postrazhdalim vid nasilstva – Minyust. In Ukraine, a fund is being set up to compensate for victims of violence – Ministry of Justice. ZMINA Human Rights Center: website. URL: https://humanrights.org.ua/material/v_ukrajini_stvorjujetsja_fond_de_postrazhdali_vid_nasilstva_otrimuvatimut_kompensaciyu_vid_derzhavi_minjust (Date of Application: 20.08.2019) [in Ukrainian].
6. *Mironyuk, D.M.* (2014) Kriminologichnij monitoring efektyvnosti pravovogo reguluvannya u sferi protidii zlochinosti Criminological monitoring of the effectiveness of legal regulation in the sphere of anti-malignity: author. dis. ... Cand. Sci. (Law): 12.00.08. Kharkiv. 16 p. [in Ukrainian].
7. Yedinij zvit pro osib, yaki vchinili kriminalni pravoporushennya za 2018-2019 roki (Forma # 2, zatverdzhena nakazom GPU vid 23 zhovtnya 2012 r. # 100). Unified report on persons who committed criminal offenses for 2018-2019 (Form 2, approved by the Order of the GPU of October 23, 2012 No 100). URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820&c=edit&c=fo (Date of Application: 04.05.2020) [in Ukrainian].

UDC 343.8:343.71

Fedotova Hanna,
Doctor of Juridical Sciences, Senior Research Associate,
Head of the Department, State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7798-3143
Lisnychenko Liliia,
Candidate of Juridical Sciences,
Research Officer,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2211-3105

MEASURES FOR THE PREVENTION OF ROBBERY AND BURGLARIES AT GENERAL SOCIAL LEVEL

Examining the state of robberies and robberies in the country over the past twenty years, we can conclude that this type of mercenary and violent criminal

activity is quite common and dynamic. And the need of society to prevent such types of criminal activity that encroach on people's property and lives, is a priority and extremely necessary. Studies of the legal nature of robberies and burglaries, their criminological characteristics and determination complex have shown that they are types of mercenary violent crimes and, consequently, social and historically conditioned phenomena. Social primarily because they are formed from specific acts of social behavior of people – specific socially dangerous actions. These acts of conduct are violations of socio-moral and at the same time legal norms established by the state. Considering the general social level of prevention of robberies and burglaries, it should be noted that it combines the activities of the state and society aimed at resolving conflicts in political, economic, social, moral and spiritual, organizational and managerial and other spheres of activity. At the same time, measures of general social prevention, which do not have a special purpose of crime prevention, should instead create the necessary preconditions that exclude the possibility of robberies and burglaries, for example, by eliminating the crisis and imbalances that feed crime. Thus, with the choice of Ukraine's European direction of development, one of the most important principles in the country is to achieve economic stability and overcome the spread of poverty by meeting the basic necessities of life of a large part of the population. Today we can say that the solution to the problem of poverty is hindered not only by the economic crisis, which reduces the economic opportunities of the state, but also the emergence of military aggression in Ukraine in 2014 by the Russian Federation in the area of the Joint Forces Operation in Donetsk and Luhansk regions, annexation of the territory of the Autonomous Republic of Crimea. Ukraine's military action in the environmental zone requires significant resources from the state, which could be spent on overcoming poverty. In addition, in our opinion, among the measures of general social prevention, the effectiveness of combining legal and socio-economic measures deserves attention. Such actions include a joint legal act (hereinafter referred to as a draft law) developed jointly by the Ministry of Justice of Ukraine and the EU Advisory Mission, which defines the procedure for establishing a compensation fund for victims of violent crimes. Effective prevention of robberies and burglaries is also facilitated by information support for the implementation of certain tasks, ie the state of robbery and burglary crimes should be constantly monitored, its level should be assessed and the level of mercenary and violent crimes in general should increase, the reasons should be identified. with crime and the means of their implementation. The system of general social measures to prevent robbery and burglary should include preventive measures of a moral and educational nature, which are aimed at improving the legal culture of society as a whole and individual citizens through education, legal advocacy and education, raising moral and cultural level, as they determine lawful behavior of people in various spheres of society. Special attention is to drawn improving of the legal culture of students and pupils of secondary schools, colleges, the lyceums, technical schools, etc. Thus, the multifaceted, comprehensive nature of crime prevention is most clearly manifested at the general social level. The strength of general social prevention of robberies and burglaries is the relationship of different content of

measures (economic, social, cultural, educational, legal, etc.), as well as the ability to supplement (support, enrich) not just summarize anti-crime measures, but to provide it new, incomparably higher value in terms of performance of qualities.

Keywords: robbery, robbery, prevention, counteraction, prevention, prevention measures, general social measures, state programs, socio-economic measures, legal culture, legal nihilism.

Отримано 15.10.2020